

УСМЕНО ИЗЛАГАЊЕ НАСТАВНИКА ИЗ ПЕРСПЕКТИВЕ УЧЕНИКА*

*Вера Ж. Радовић***

Учитељски факултет, Универзитет у Београду

Апстракт. У раду су представљени резултати испитивања мишљења ученика 4. и 8. разреда основне школе (N=880) о карактеристикама усменог излагања наставника. Основни циљ јесте да се уважи ученичко мишљење при новом дидактичком заснивању монолошке наставне методе. То подразумева уважавање доказаних вредности примене монолошке методе у настави и њено прилагођавање потребама савремене наставе, најпре, потребама ученика. У том контексту сматрамо да је виђење монолошке методе из перспективе ученика веома значајно за процену граница и могућности њене примене у савременим условима. Ученици су описивали карактеристике усменог излагања наставника које им се највише и најмање допада и давали предлоге како унапредити усмено излагање наставника. Ученици су најпозитивније оценили усмено излагање наставника које је јасно и са лингвистичког и са логичког и са дидактичко-методичког аспекта. Са друге стране, највише негативних коментара ученика везано је за неадекватно владање неких наставника као говорника и за „неразумљиво усмено излагање“. Резултати указују на веома јасне и конкретне исказе ученика о позитивним и негативним карактеристикама усменог излагања наставника који у датом дидактичком контексту могу да буду веома индикативни за унапређивање овог наставног елемента како за наставнике, тако и за дидактичаре.

Кључне речи: ученик, наставна метода, усмено излагање наставника, монолошка наставна метода, личност наставника.

* Рад је лекторисала др Бојана Милосављевић.

** E-mail: vera.radovic@uf.bg.ac.rs

У научној литератури сусрећемо се са низом истраживачких резултата у чијем тумачењу се образовна постигнућа ученика доводе у везу са доминантном предавачком улогом наставника. Притом, веома често се наводи да монологод наставника може да умањи учинак рада ученика. Истовремено, истраживачки налази потврђују висок проценат предавачке активности наставника и фронталне наставе (Malinić, 2009; Neill, 1994; Spasenović i sar., 2007; Terhart, 2001). Међутим, проблем настао након вишевековне доминације монолошке методе и њене неадекватне дидактичке примене не може се решити укидањем, замењивањем или другачијим именовањем ни ове нити било које друге наставне методе. Решење видимо у новом дидактичком заснивању наставних метода са најдужом педагошком традицијом и њиховом обогаћивању новим дидактичко-методичким решењима (Radović, 2011). Оно подразумева поштовање доказаних вредности постојећих наставних метода и њихово прилагођавање потребама савремене наставе и то, пре свега, потребама ученика и потребама наставника. Е. Мејер и В. Окон су написали дидактичку студију о модерној фронталној настави и њеном новом дидактичком заснивању (Meyer & Окоћ, 1983), најјављујући повратак учитеља – предавача који, по немачком дидактичару Е. Терхарту, никада и није нестало из школске свакодневнице (Terhart, 2001). У том контексту сматрамо да је виђење монолошке методе из перспективе ученика веома значајно за процену граница и могућности њене примене у савременим условима. Ученичку перспективу методског обликовања наставе проучавао је Х. Мејер. Он је указао да ученици не само да наставу посматрају другачијим очима од својих наставника, него пред очима имају сасвим другачији исечак наставне стварности када дају своја запажања (Meyer, 1987).

Методологија

Истраживање је део ширег проучавања проблема стандарда за примену монолошке методе у савременим условима (Radović, 2012), инспирисаног стално присутном критиком ове методе (у научној и стручној литератури), терминолошким недоумицама које се притом јављају (на пример, изједначавање вербалне и вербалистичке наставе) и дугогодишњом неадекватном применом ове методе у настави, без покушаја да се узроци такве примене системски промене. У том контексту ученичко посматрање примене монолошке методе у савременој настави, исказано одговорима на низ отворених питања, сматрамо веома значајним. Основни задаци овог дела истраживања били су: испитивање мишљења ученика основне школе о карактеристикама усменог излагања учитеља и наставника, и утврђивање како, према мишљењу ученика, унапредити усмено излагање наставника. Такође, задатак истраживања је био и да се утврде разлике у мишљењима ученика о карактеристикама усменог излагања наставника према полу, узрасту и општем школском успеху.

Узорак. У нашем истраживању узорак чини 880 ученика из 13 основних школа на територији Републике Србије. У узорку је 436 ученика четвртог разреда основне школе (49,5% од укупног узорка) и 444 ученика осмог разреда основне школе (50,5% од укупног узорка). Узорак обухвата 50,7% девојчица и 49,3% дечака. Репрезентативност узорка настојали смо да обезбедимо случајним избором основних школа које се налазе у различитим срединама на територији целе Србије (Нови Сад, Чока, Београд, Младеновац, Трстеник, Ужице, Врање). Реч је о испитаницима завршних разреда одређеног циклуса основног образовања. Сматрали смо да узраст ових ученика и претходно искуство њиховог школовања омогућавају валидне процене неких карактеристика наставниковог усменог излагања. Будући да ученици на овим узрастима не могу дати дидактички компетентну процену квалитета усменог излагања, од њих се тражило да искажу своје мишљење о томе шта им се у начину усменог излагања наставника допада, а шта им се не допада.

Инструмент за прикупљање података. Упитник за ученике основне школе садржи 11 питања. Већина питања је отвореног типа и усмерена на испитивање мишљења ученика о карактеристикама усменог излагања наставника које им се највише и најмање допадају, на (само)описивање активности у току усменог излагања наставника и на предлоге ученика како унапредити усмено излагање наставника. У овом раду анализирана су питања којима смо од ученика тражили да наведу три карактеристике усменог излагања наставника које им се допада и три карактеристике усменог излагања наставника које им се не допада. Током истраживања ученици су од истраживача добили објашњење да се то односи само на оне наставне ситуације када наставник предаје, прича, приповеда, описује и/или објашњава наставне садржаје свим ученицима истовремено. Затим, полазећи од тога да савремена дидактика низом идеја и практичних решења афирмише стављање ученика у улогу наставника (реципрочно поучавање у кооперативној настави, самостално усмено излагање ученика итд.), замолили смо ученике да дају предлоге и идеје шта би они, да су наставници, учинили да се усмено излагање допадне ученицима. Одговоре ученике на наведена питања сврстали смо у неколико категорија. Ученици су, такође, имали задатак да у списку наставних предмета заокруже два предмета у оквиру којих су запазили наведене позитивне и негативне карактеристике усменог излагања наставника.

Статистичка анализа. Статистичка обрада података је извршена помоћу статистичког пакета SPSS 17.0.

Резултати истраживања

На питање о карактеристикама усменог излагања које позитивно процењују, ученици су дали одговоре које смо сврстали у четири категорије: категорија 1 – „разговетно и разумљиво усмено излагање“; категорија 2 – „занимљиво излагање“; категорија 3 – „личност наставника“; категорија 4 – „учествовање ученика“.¹ У одређивању назива наведених категорија користили смо речи и синтагме које су ученици најчешће наводили, а које суштински представљају њихове одговоре које смо сврстали у дате категорије.

Категорија 1 има највећу учесталост одговора ученика (60,5%) и односи се на следеће карактеристике усменог излагања наставника: „јасно се изражава“, „разговетно говори“, „уме на примерима да објасни градиво“, „користи разноврсне и конкретне примере“, „има богат речник“, „користи речи које разумемо“, „излаже постепено, редом, по одређеном редоследу, од познатих ствари и сл.“, „наглашава најбитније“, „даје додатна објашњења“, „понавља онолико пута колико је потребно да би сви разумели“, „говори полако“, „говори гласно“, „излаже сажето, даје кратка објашњења“, „прича течно“, „застаје кад нам није јасно“, „даје нам времена да разумемо“, „записује најбитније на табли (уредно, тачно)“ и др. Наведене и сличне одговоре ученика сврстали смо у категорију „разговетно и разумљиво усмено излагање наставника (свим ученицима)“, јер су ученици јасно исказали да им се највише допада усмено излагање наставника које могу да разумеју и са аспекта његових синтаксичких и лексичких вредности, фонолошког аспекта и прилагођености начина излагања ученицима. Такође, ученицима је веома важно да „осете“ шта је битно у излагању наставника како путем наглашавања битних података и информација у излагању тако и путем записивања на табли или скретања пажње ученицима да је одређене податке и информације важно да забележе. О неразумевању значаја функционалног вођења белешки, што је вероватно резултирало и изостајањем навике да се битне информације самостално „осете“ и забележе као евентуална помоћ при каснијем учењу, сведоче ученички веома учестали искази да је важно да наставник нагласи шта је важно да они забележе или да им исто издиктира. Ове карактеристике усменог излагања наставника нарочито су важне девојчицама ($\chi^2=3,93$; $C^2=3,66$; $df=1$; $p=0,056$; $fi=-0,067$), ученицима четвртог разреда ($\chi^2=5,13$; $C^2=4,82$; $df=1$; $p=0,028$; $fi=-0,076$), ученицима са одличним општим успехом у школи ($\chi^2=15,82$; $df=2$; $p=0,001$; $V=0,134$).

¹ Сваки ученик могао је да наведене највише три карактеристике усменог излагања које му се допада или не допада, те процентуални показатељи, којима су представљени резултати испитивања мишљења ученика, показују колико често су ученици наводили позитивне или негативне карактеристике усменог излагања у оквиру сваке категорије. Другим речима, у оквиру сваке категорије одговора дати су процентуални показатељи који показују колико је испитаника од укупног броја ученика описало усмено излагање наставника на одређен начин.

Категорија 2, која се по учесталости одговора ученика (43%) налази на другом месту, обухвата карактеристике усменог излагања наставника које смо објединили одређењем „занимљиво усмено излагање“. Одговори ученика који се односе на карактеристике које усмено излагање наставника чине занимљивим, сликовитим, маштовитим и сл. углавном говоре о потреби обогаћивања наставног монолога који није само „сувопарно препричавање садржаја из уџбеника“. Ученицима се свиђа када наставник усмено излаже градиво користећи више занимљивих података из свакодневног живота. Осим тога, занимљиво је и оно усмено излагање у коме наставник користи и примере (податке) са интернета, примере из личног живота, мултимедијалне презентације, филмове, музику, слике, цртеже, исечке из новина и сл. Ученици воле када наставници користе различита наставна средства, нарочито ако је усмено излагање повезано са различитим истраживачким активностима и огледима. Ученицима се допада и када наставници користе хумор у усменом излагању (шале, досетке и сл.). Осим тога, занимљиво усмено излагање, које се допада ученицима, подразумева и да наставник говори изражајно, са елементима глуме што треба да прати и одговарајућа невербална комуникација (гестови и мимика, пре свега). Ученицима се допада и када наставници „направе причу од излагања“, што се претежно односи на причање као облик монолошке методе које има карактеристике анегдота, легенди и сл. У категорију „занимљиво усмено излагање“ свртали смо и одговоре ученика којима се допада када наставници „повезују градиво из различитих наставних предмета“, усмено излажу градиво „У природи“, комбинују усмено излагање са „групним радом“, „разговором“, „игром“ и др., као и када наставници „промене тему, ако је ученицима досадно“. Највећа учесталост одговора у овој категорији евидентирана је код девојчица ($\chi^2=4,41$; $C^2=4,13$; $df=1$; $p=0,042$; $fi=-0,071$), ученика осмог разреда ($\chi^2=5,54$; $C^2=5,22$; $df=1$; $p=0,022$; $fi=0,079$), ученика са одличним општим успехом у школи ($\chi^2=28,22$; $df=2$; $p=0,001$; $V=0,179$).

Поред јасности и занимљивости усменог излагања наставника, за ученике су веома важне оне карактеристике усменог излагања које се односе на говорну личност наставника. Према ученицима (28,1%), то су следеће особине наставника: „стрпљивост“, „добро расположење (опуштено, без викања)“, „лепо (учтиво, културно) понашање“ и „озбиљност наставника“. Ученицима је веома важно да наставници „познају предмет који предају“, „воле предмет који предају“, „да се уживе у градиво“, „да су искрени“, „да излажу са задовољством (са жељом)“, „да се труде да објасне ученицима“ и „да су упорни да ученици разумеју“ (при чему ученици посебно истичу да је важно да наставници имају „једнак однос према свим ђацима“), „да признају своје грешке уколико погреше током излагања“ и др. „Озбиљност“ наставника образлагали су, осим добрим познавањем предмета, и карактеристикама усменог излагања попут: „поучно“, „паметно“, „убедљиво“, „да буде 100% сигуран у то што прича“ и сл. Ученици веома добро препознају ентузијазам на-

ставника који се огледа како у односу према ученицима, тако и у односу према предмету (наставном садржају) који усмено излажу. Тој карактеристици говорне личности наставника ученици дају примат у односу на физичке карактеристике наставника.

Са најмањом учесталošћу одговора (14,5%) ученици су позитивно процењивали могућности да се и они укључују током наставничког излагања одговарањем на питања којима наставник „пресеца“ монолошке секвенце, постављањем питања наставнику док излаже, или у разговору који, према ученицима, треба нужно да следи након монолога наставника, а којим се утврђује степен и ниво усвојености изложених садржаја. При том, ученицима је веома важно да наставник зна одговоре на њихова питања, да допушта ученицима да постављају питања у току излагања и да поштује мишљење ученика. Ученицима су важна и реторичка питања наставника која их подстичу на размишљање.

Наведене (позитивне) карактеристике усменог излагања ученици четвртог разреда основне школе учили су у настави следећих наставних предмета: математика (42,4%), српски језик (40,8%), природа и друштво (35,8%), физичко васпитање (19%), страни језик (13,5%), ликовна култура (13,3%), верска настава (11,2%), грађанско васпитање (9,6%), музичка култура (6,7%) и други изборни предмет (информатика, народна традиција и др. 2,1%). С обзиром на то да су ученици заокруживали два предмета (у *Упитнику за ученике*) у оквиру којих наставници усмено излажу градиво на начин који им се највише допада, на основу наведених резултата (Табела 1) могуће је извести неколико закључака: прво, да су ученици евидентирали примену монолошке методе у настави свих предмета; друго, да је начин усменог излагања наставника један од фактора који одређује однос ученика према наставном предмету; и треће, да учитељи не улажу исти напор у реализацију наставе свих предмета на плану разумљивости, занимљивости, активности ученика и другим карактеристикама усменог излагања (које су ученици позитивно проценили), јер су ученици издвојили предмете (пре свега, математику, српски језик и природу и друштво) у којима позитивне карактеристике усменог излагања највише долазе до изражаја. Наведене резултате истраживања могуће је тумачити и с аспекта природе наставних предмета и могућности које ти садржаји пружају за монолошку обраду. Другим речима, можемо претпоставити да је реч о наставним предметима чији поједини садржаји у већој мери погодују монолошкој обради. То је нарочито евидентно у одговорима ученика осмог разреда, који најчешће наводе историју као предмет у оквиру којих наставници усмено излажу градиво на начин који се њима допада (46,8% ученика осмог разреда). Историја је наставни предмет који се веома често у стручним и научним радовима процењује као „наративни предмет“, што се образлаже тиме да природа садржаја овог предмета даје више могућности наставницима за темељно, изражајно, сликовито, интересантно и сл. причање, описивање и

приповедање. Питање је, међутим, да ли су наставници занемарили могућности које монолошка метода пружа у форми причања приповедања, објашњавања, образлагања, описивања и др. у настави других предмета. Према резултатима истраживања (Табела 1), ученици осмог разреда су проценили да карактеристике усменог излагања наставника које им се допада нису толико евидентне у настави других предмета као у настави историје. Позитивне карактеристике усменог излагања наставника ученици осмог разреда уочили су у настави свих предмета, али у много мањој мери: српски језик (29,7%), математика (24,5%), биологија (24,5%), физика (14,9%), географија (14%) итд.

Табела 1: Мишљење ученика о позитивним карактеристикама усменог излагања наставника у настави појединих предмета

Наставни предмети	Одговори ученика четвртог разреда (N=436)		Одговори ученика осмог разреда (N=444)	
	f	%	f	%
Српски језик	178	40,8	132	29,7
Страни језик	59	13,5	41	9,2
Математика	185	42,4	109	24,5
Природа и друштво	156	35,8	/	/
Физика	/	/	66	14,9
Хемија	/	/	38	8,6
Биологија	/	/	109	24,5
Историја	/	/	208	46,8
Географија	/	/	62	14
Техничко и информ. образов.	/	/	24	5,4
Ликовна култура	58	13,3	14	3,2
Музичка култура	29	6,7	18	4,1
Физичко васпитање	83	19	32	7,2
Верска настава	49	11,2	14	3,2
Грађанско васпитање	42	9,6	11	2,5
Други изборни предмет	9	2,1	6	1,4

Шта је то што се ученицима не допада у усменом излагању наставника? Приближно исте процентуалне показатеље имају прве две категорије одговора које смо именовали „неадекватно владање наставника“ (према 34,5% ученика) и „неразумљиво усмено излагање“ (према 33,9% ученика). У прву категорију сврстали смо одговоре ученика који владање наставника као говорника описују на следећи начин: „нерасположен“, „мрзовољан“, „нервозан“, „незаинтересован“, „дрзак“, „строг“ и сл. Највећи број замерки ученика односи се на наставнике који се љуте на ученике када нешто не разумеју, дају опаске уместо објашњења када ученици кажу да им нешто није јасно, незаинтересовани су и не желе да објасне нешто што већина или неко од ученика не разуме („није му битно што ми нисмо разумели“) и сл. Оно што заправо највише ученицима смета јесте викање наставника и омаловажавање ученика. Неадекватно владање наставника као говорника за ученике је и то „што се наставник обраћа само једном ученику, само првим клупама...“, „што изведе оне који су схватили и мисли да су сви разумели“, „што преувеличава другу децу, у односу на остале, усред усменог излагања“ и сл. То је, према ученицима, веома често повезано са чињеницом да неки наставници не умеју да одрже мир и ред на часу те „кад последње клупе причају, обраћају се само првим редовима“, „превише пажње обраћају на немирне ученике“, „стално прекидају излагање да би умирили поједине ученике“, „надвикују се са ученицима које не могу да смире“ и др. Ученицима сметају и претње оценом, то што неки наставници „мисле да је његов/њен предмет најбитнији“, „гледају у прозор цео час“, „ударају чврге“, „често се збуњују кад причају“ и др. Већу осетљивост према владању неких наставника као говорника показали су ученици осмог разреда него ученици четвртог разреда ($\chi^2=47,52$; $C^2=46,55$; $df=1$; $p=0,001$; $fi=0,232$).

„Неразумљиво усмено излагање“ за ученике јесте оно излагање које садржи превише сложене, предугачке, непотпуне, неповезане и сл. реченице. Усмена излагања неких наставника су, према ученицима, компликована, конфузна, површна и сл., што образлажу тиме да у таквим монолозима наставника „нема примера“, „има превише детаља“, „има превише страних речи које наставници не објашњавају“, „има пуно поштапалица, узречица, фраза...“ и др. Неким наставницима се дешава да „забораве шта су почели да причају“, да „мумлају, замуцкују, причају себи у браду и сл.“, „да не понављају важне ствари из лекције“ и др. Ученицима смета и када неки наставници остављају утисак „да не знају то што предају“. Такав утисак ученици стичу на основу тога што неки наставници не знају одговоре на њихова питања, не умеју да им објасне градиво, збуњују ученике својим објашњењима и сл. Таквом утиску доприносе и они наставници који „пребрзо говоре“, „пребрзо прелазе са теме на тему“ („једва чекају да што пре заврше“, „испричају све за 10 минута и није им важно да ли смо ми разумели или не“, „не дају нам времена да размислимо“ и сл.).² Незадовољство наведеним

² Истраживање Д. Малинић показало је да се на другом месту према учесталости одговора о узорцима тешкоћа у учењу (после „нејасних уибеника“), које су наводили

карактеристикама усменог излагања неких наставника више су изразили ученици осмог разреда него ученици четвртог разреда. Хи-квадрат тест независности показује да постоји статистички значајна веза између узраста ученика и њихових одговора у категорији „неразумљиво усмено излагање“ ($\chi^2=90,15$; $C^2=88,81$; $df=1$; $p=0,001$; $fi=0,320$). Вредност фи коефицијента је средње величине те наведени истраживачки резултат можемо тумачити у контексту постојања израженије критичке свести ученика старијег школског узраста када је у питању процена наставничких компетенција које су у овом случају односе на примену монолошке наставне методе.

Колико је важно пронаћи оптимално време за монолошку обраду градива, говоре не само искази ученика којима смета то што неки наставници „пребрзо говоре“, већ и то што неки наставници „предуго причају“, „одуговлаче“, „често понављају исто“, „причају оно што већ знамо“ и сл. Реч која се као нит провлачи кроз наведене и сличне одговоре ученика јесте „досадно“ те смо 26,8% одговора ученика сврстали у категорију „досадно усмено излагање“. Осим што је предуго и садржи оно што је ученицима добро познато, „досадно усмено излагање“ је и „монотono“, „излагање у коме наставник чита све из књиге, са папира,...“ или „даје ученицима да читају или причају уместо ње/његога цео час“, „излагање у коме нема ниједне занимљивости, у коме наставник прича о стварима које нам неће требати у животу, у коме наставник прича о свом приватном животу и сл.“ итд. И најзад, „досадно усмено излагање“ је и излагање у коме на било који начин нису укључени ученици у рад. На овај начин усмено излагање неких наставника најчешће су описивали ученици са одличним успехом ($\chi^2=14,74$; $df=2$; $p=0,001$; $V=0,129$).

Незадовољство сопственом активношћу у току усменог излагања изразило је 16,5% ученика. Иако је реч о релативно малом процентуалном показатељу, одговоре ученика у овој категорији можемо да сврстамо у три поткатегорије. Једна поткатегорија односи се на активности писања на табли наставника и активности вођења белешки ученика. Ученицима при том смета што: „више пишемо него што слушамо“, „пишемо ствари које су непотребне“, „пишемо у свесци оно што имамо у уџбенику“ и сл. Диктирање, које углавном нема дидактичког оправдања у настави, такође, ученицима представља проблем, посебно ако је „диктирање без објашњења“. Са друге стране, било је ученика којима смета и то што неки наставници ништа не диктирају, што „немамо шта да запишемо“, „не записујемо ништа у свеску, а питају нас када одговарамо за оцену“,... Када је реч о записима на табли, ученицима смета што неки наставници „не пишу на табли“, а неки наставници пишу на табли, али „неуредно“, „ружним рукописом“, „неконтролисано“, „све помешано“. Неки наставници „одмах обришу оно што су записали“, неки наставници „напишу на табли, а ми

ученици поновци, налази „неразумевање наставникових предавања“. Наведени резултат аутор тумачи и као субјективну и као објективну тешкоћу у учењу наведене категорије ученика (Malinić, 2009).

сами преписујемо (без објашњења – прим. аут.)“; неким наставницима „шкрипи креда када пишу на табли“, итд. У вези са записима на табли, ученицима представља проблем и то што неки наставници само напишу наслов наставне јединице, а од ученика траже да је самостално код куће науче. Недостатак објашњавања и других облика монолошке методе чини суштину друге поткатегорије у оквиру „незадовољства активношћу“. Реч је о незадовољству ученика израженом због тога што „морају“ самостално да уче код куће, а да им наставник претходно није објаснио („да би бар знали о чему се ради“). Уколико је ово учестала пракса неких наставника, ученици (а вероватно и њихови родитељи) стичу утисак да „све раде код куће, а ништа у школи“, да имају „превише домаћих задатака“, да „сваког часа (само) одговарају, а не уче ништа ново“ и сл.

Табела 2: Мишљење ученика о негативним карактеристикама усменог излагања наставника у настави појединих предмета

Наставни предмети	Одговори ученика четвртог разреда (N=436)		Одговори ученика осмог разреда (N=444)	
	f	%	f	%
Српски језик	89	20,4	74	16,7
Страни језик	92	21,1	61	13,7
Математика	72	16,5	79	17,8
Природа и друштво	90	20,6	/	/
Физика	/	/	102	23
Хемија	/	/	144	32,4
Биологија	/	/	38	8,6
Историја	/	/	22	5,0
Географија	/	/	66	14,9
Техничко и информ. образов.	/	/	102	23
Ликовна култура	51	11,7	52	11,7
Музичка култура	128	29,4	45	10,1
Физичко васпитање	38	8,7	25	5,6
Верска настава	17	3,9	3	0,7
Грађанско васпитање	36	8,3	9	2
Други изборни предмет	15	3,4	20	4,5

Трећу поткатегорију ученичких одговора у оквиру „незадовољства активношћу“ можемо да назовемо „волим и ја нешто да кажем“, јер је реч о исказу који у највећем броју случајева показује незадовољство ученика тиме што им неки наставници не дозвољавају да постављају питања у току усменог излагања, посебно ако им неки део садржаја није јасан; што неки наставници „неће“, „не желе“ да им одговоре на постављена питања; што неки наставници „не слушају“ ученике и не прихватају њихове идеје, мишљења и сл., те се дешава да у току усменог излагања наставника „не сме нико ништа да каже“; итд.

Прегледом процентуалних показатеља који стоје уз наставне предмете у оквиру којих су ученици регистровали појаве и ситуације које им се не допадају у усменом излагању наставника (Табела 2), видимо да највише негативних коментара ученици четвртог разреда имају на усмено излагање неких наставника у настави музичке културе (29,4%), страног језика (21,1%), природе и друштва (20,6%), српског језика (20,4%) итд. Ученици осмог разреда су критике усменом излагању неких наставника најчешће упућивали у настави хемије (32,4%), физике (23%), техничког и информатичког образовања (23%), математике (17,8%), српског језика (16,7%) итд. Један од разлога „малих“ процентуалних показатеља свакако лежи у задовољству ученика начином на који њихови наставници примењују монолошку методу у настави тих предмета. Други разлог можемо тражити у великом одбијању ученика, нарочито млађег школског узраста, да негативне коментаре вежу за одређене наставне предмете и наставнике (иако је испитивање ученика било анонимно). Узимајући у обзир оба разлога, резултате истраживања представљене Табелом 2 тумачимо са два становишта. Прво, негативни коментари ученика присутни су у усменом излагању наставника у оквиру свих наставних предмета те одређене педагошке импликације из оваквог истраживачког резултата могу да се односе на монолошку обраду градива свих наставних предмета. Друго, имајући у виду величину и репрезентативност узорка у овом истраживању, важно је не потцењивати ученичке коментаре. Другим речима, потребно им је прићи пажљиво и прихватити их као показатеље који могу да помогну свим наставницима да унапреде примену монолошке методе.

Одговоре ученика на питање шта би они, да су наставници, учинили да се усмено излагање допадне ученицима сврстали смо у неколико категорија које наставницима и другима, који хоће и желе да саслушају ученике, могу да буду занимљиви и подстицајни. Прва категорија садржи читав низ предлога који су усмерени ка томе да усмено излагање „привуче пажњу ученика“ (43,3%). Ученички предлози су следећи: да се у току усменог излагања користе мултимедијалне презентације, филмови, слике и други дидактички медији; да наставник усмено излаже градиво у мултимедијалној (дигиталној) учионици, у природи, у музејима и другим културним установама; да усмено излагање буде праћено или

да прати огледе, истраживања, групни рад ученика, самостални рад на задацима („да уз објашњење ученици раде задатке“), разговор са ученицима; да наставник користи занимљиве приче, загонетке, пословице, бајке, глуму, музику, стихове и сл. у усменом излагању; да наставник користи примере из свакодневног живота у усменом излагању, да „упоређује са догађајима из живота“ и сл.; да користи хумор у усменом излагању (шале, вицеве, анегдоте и сл.); итд. Наведене предлоге чешће су наводиле девојчице ($\chi^2=23,87$; $C^2=23,21$, $df=1$; $p=0,001$; $fi=-0,165$), ученици осмог разреда ($\chi^2=21,11$; $C^2=20,49$; $df=1$; $p=0,001$; $fi=0,155$), ученици са одличним успехом ($\chi^2=11,70$; $df=2$; $p=0,003$; $V=0,115$). Иако јачина веза наведених варијабли и одговора ученика у категорији „да привлачи пажњу ученика“ није велика, индикативно је да су девојчице нешто већи акценат ставиле на предлоге како усмено излагање наставника учинити занимљивијим. Претходно анализирани резултати истраживања показују да су управо дечаки у већој мери наводили да се „досађују“ током усменог излагања неких наставника, али и да су девојчице чешће него дечаки предност давале „занимљивом усменом излагању“ наставника у проценама позитивних карактеристика монолошке методе. Можемо закључити да су у овом случају девојчице биле конструктивније од дечака. Ученици осмог разреда и ученици који постижу одличан успех остали су доследни у својим исказима. Они су чешће наводили позитивне карактеристике усменог излагања наставника у категорији „занимљивог“, а ученици са одличним успехом су чешће негативно процењивали усмено излагање неких наставника као „досадно“.

Ученицима је важно да наведена средства, медији, поступци и друге методе рада учине занимљивијим усмено излагање „свим ученицима“, да то обогаћивање монолошке методе буде „оригинално“, „умерено“ и да помогне ученицима да градиво запамте (многи ученици су истакли да је важно да излагање наставника буде занимљиво, али и „озбиљно“, односно да помаже ученицима да градиво науче, да их подстиче на размишљање). У складу са тим је следећа категорија ученичких одговора – „да сваки ученик схвати“ (35,9%). Ова категорија обухвата одговоре ученика у којима они изражавају потребу да наставник усмено излаже градиво на начин који је „приступачан деци“, односно који омогућава да га свако дете разуме. У том смислу ученици су предлагали да усмено излагање наставника буде добро припремљено, поступно, повезано са претходним, са допунским или додатним објашњењима, усмерено ка објашњавању непознатих и нових садржаја, усмерено ка решавању конкретних проблема, са истицањем битних ствари (у самом излагању, на табли), гласно тако да сви ученици јасно чују, без скретања са теме и без сталног убацивања личног мишљења итд. Ученици сугеришу и да се свако усмено излагање обавезно заврши рекапитуалцијом изговореног; разговором у коме би наставник утврдио који су ученици разумели, који ученици нису размели и који ученици желе нешто више да сазнају о

изложеном градиву; питањима ученика. У прилог наведеном ученици су предлагали квизове, контролне задатке, препричавање изложеног у свесци и сл. Имајући у виду истраживачки резултат који говори да ученици нису задовољни ако ученик, уместо наставника, усмено излаже (или чита) готово цео наставни час, занимљиви су предлози ученика у којима сугеришу да ученици треба да се нађу у улози наставника, али да то не треба да траје „дуже од 15 минута“. У оквиру одговора којима ученици показују да је важно у усменом излагању да „сваки ученик схвати градиво“, присутни су и предлози којима указују да је важно да се одржи ред и мир на часу, али да не буде крута дисциплина. У том смислу, ученици су предлагали да у току усменог излагања наставника треба дозволити ученицима да питају, да причају, да „устају са столице“, да се крећу.

Као и случају претходно наведених истраживачких резултата који показују да су девојчице чешће давале предлоге како усмено излагање учинити занимљивијим, тако је и у овом случају. Више предлога за разумљиво усмено излагање („за свако дете“) дале су девојчице ($\chi^2=4,96$; $C^2=4,65$; $df=1$; $p=0,031$; $fi=-0,075$). Интересантно је да су у категорији „да сваки ученик схвати“ најучесталији предлози ученика са врло добрим успехом ($\chi^2=9,39$; $df=2$; $p=0,003$; $V=0,115$).

Веома важан истраживачки резултат, који је дошао до изражаја и када су ученици описивали усмено излагање наставника које им се допада и када су давали негативне коментаре на усмено излагање наставника, односи се на личност наставника као говорника. Према учесталости одговора ученика, личност наставника као говорника у позитивним коментарима ученика налази се на трећем месту („личност наставника“), а у негативним коментарима на првом месту („неадекватно владање наставника“). У категоризацији одговора ученика, којима они дају предлоге за унапређивање примене монолошке методе, личност наставника, такође, заузима важно место. Када би они били наставници, ученици би усмено излагали градиво „са осмехом на лицу“ (18,6%). „То значи ’да би се трудили да не дозволе да њихово расположење, приватни живот и др. утичу на излагање градива“; „да би били стрпљиви, опуштени, правични, мирни, насмејани, ведри, пријатељски настројени“; „да би имали једнак однос према свим ученицима“; „да не би ускраћивали, кажњавали ученике због једног ђака“, „да би се трудили да одрже ред и дисциплину на часу“, „да не би викали“, „да би се посветили свом послу, да би га усавршавали“, „да би помагали свим ученицима да уче, да разумеју“ итд. Осмех на лицу“ подједнако је важан и девојчицама и дечацима, иако постоји блага тенденција да откривена веза између ових варијабли буде статистички значајна у корист девојчица ($\chi^2=3,55$; $C^2=3,23$; $df=1$; $p=0,072$; $fi=-0,064$).

Између одговора ученика у којима су наводили негативне коментаре у вези са владањем наставника као говорника и предлога како на

том плану унапредити примену монолошке методе утврђена је значајна корелација. Иако се вредност Пирсоновог коефицијента ($r=0,23$; $p=0,001$) налази у границама малог утицаја, не можемо занемарити резултате истраживања који показују да поједини ученици, под утицајем неадекватног владања неких наставника у току усменог излагања, дају низ предлога којима шаљу јасну поруку шта би на плану опште и говорне културе наставника требало променити како би примена монолошке методе била ефикаснија.

Поједини ученици су веома задовољни својим наставницима „у чијем раду не би ништа мењали“. Њихове одговоре сврстали смо у категорију коју смо симболично именовали „по узору на наставника“ (15,7%). Ученици који су задовољни радом, односно усменим излагањем својих наставника, веома често су наводили „да су поносни својим наставницима“, „да би радили исто што и њихови наставници“ и сл. Овим ученицима су њихови наставници узор. Зашто таквих ученика није више? – питање је за све наставнике, педагоге и друге који се професионално баве основношколским образовањем. Док не добијемо одговор на ово питање, треба узети у обзир истраживачки резултат који показује да је више ученика четвртог разреда који су давали предлоге за ефикасније усмено излагање по узору на своје учитеље него ученика осмог разреда ($\chi^2=53,99$; $df=2$; $p=0,001$; $V=0,248$). У овом случају имамо највећу до сада израчунату вредност Крамеровог показатеља, што значи да не можемо занемарити различитост утицаја који учитељи и предметни наставници имају на децу различитог школског узраста, те све мање присутне дечије ставове према „наставницима којима се поносе“ од четвртог до осмог разреда основне школе. Наставници су узори углавном у одговорима дечака ($\chi^2=8,74$; $C^2=8,20$; $df=1$; $p=0,003$; $fi=0.100$).

Закључна разматрања

На основу анализе наведених истраживачких резултата можемо закључити да су ученици најпозитивније оценили усмено излагање наставника које је јасно и са лингвистичког и са логичког и са дидактичко-методичког аспекта. Са друге стране, највише негативних коментара ученика везано је за неадекватно владање неких наставника као говорника и за „неразумљиво усмено излагање“. Неки наставници су уложили више напора да усмено излагање буде јасније, занимљивије и др., што су ученици и запазили. Неки наставници су занемарили могућности које монолошка метода пружа у настави, што су, такође, ученици запазили. Њихови искази о позитивним и негативним карактеристикама усменог излагања су веома јасни и конкретни. Наведене позитивне и негативне карактеристике усменог излагања наставника ученици су наводили у оквиру наставе свих предмета, на основу чега сви наставници могу да изведу одређене импликације значајне за унапређивање примене моно-

лошке методе у настави. Процене и предлози ученика могу да се односе на сваки од посебних видова монолошке методе. У којој мери ће бити прихваћени у оквиру предавања, причања, описивања, приповедања и/или објашњавања као посебних видова монолошке методе зависи од наставника, али и од циља и оперативних задатака наставе, узраста ученика, наставног садржаја, структуре излагања и др.

Девојчицама је нешто чешће него дечацима важније да усмено излагање наставника буде јасно, занимљиво и у том смислу дају више предлога како унапредити примену монолошке методе у настави. То можемо тумачити резултатима бројних истраживања која дају предност женском полу у развоју вербалних способности, те значају који вербално-симболички систем има у комуникацији између девојчица и њихових наставника (Fišer, 2005; Mladenović, 1996; Radović, 2007). Другим речима, развијенија вербална интелигенција чини девојчице осетљивијим на процесе поучавања и учења који се, у највећој мери, одвијају говорењем, слушањем и читањем.

Ученици старијег школског узраста чешће него ученици млађег школског узраста предност дају „разговорном и разумљивом“ и „занимљивом“ усменом излагању. Ученицима осмог разреда је важније да имају више могућности да учествују, осетљивији су на неадекватно владање неких наставника, критички више настројени према наставницима чије усмено излагање процењују као неразумљиво. Они у мањој мери доживљавају наставнике као узоре у чијем усменом излагању не би ништа мењали. Ученици овог узраста су захтевнији аудиторијум, са једне стране, а неки предметни наставници немају довољно педагошко-психолошког и дидактичко-методичког знања и умења да изађу у сусрет образовним и другим потребама ових ученика.

Ученици који постижу одличан општи успех чешће него ученици са нижим постигнућима позитивно процењују усмено излагање које је „разговорно и разумљиво“ и „занимљиво“. Међутим, када наводе предлоге како монолошку методу учинити ефикаснијом у настави, више предлога на плану разумљивости, јасности и сл. наводе ученици са врло добрим општим успехом. То се може тумачити увиђањем ових ученика да би унапређивањем усменог излагања наставника на начин који би њима више одговарао на плану разумљивости и занимљивости, могли да унапреде своја постигнућа.

Ученичка перспектива у складу је са савременим дидактичким ставом о неопходној разноврсности методичких активности и поступака наставника и ученика (Mattes, 2007; Meyer, 1987; Terhart, 2001). Богатством одговора, јасним и прецизним проценама и предлозима – исказана мишљења ученика веома су инспиративна у процесу проналажења дидактичко-методичких решења за унапређивање примене монолошке методе у настави. Такође, одлична су прилика за дидактичаре и наставнике да покажу ученицима да им је заиста стало до њиховог мишљења.

Коришћена литература

- Fišer, H. (2005). *Um žene*. Beograd: Narodna knjiga.
- Malinić, D. (2009). *Neuspeh u školskoj klupi*. Beograd: Institut za pedagoška istraživanja.
- Mattes, W. (2007). *Nastavne metode (75 kompaktnih pregleda za nastavnike i učenike)*. Zagreb: Naklada Ljevak d.o.o.
- Meyer, E. & Okoń, W. (1983). *Frontalunterricht*. Frankfurt: Scriptor.
- Meyer, H. (1987). *Unterrichts Methoden, II: Praxisband*. Berlin: Cornelsen Verlag Scriptor GmbH & Co.
- Mladenović, U. (1996). *Istraživanja sličnosti i razlika među polovima I. Pedagoška stvarnost*, Br. 3–4, 217–225.
- Krnjajić, S. (ur.) (2006). *Pretpostavke uspешne nastave*. Beograd: Institut za pedagoška istraživanja.
- Neill, S. (1994). *Neverbalna komunikacija u razredu*. Zagreb: Educa.
- Radović, V. Ž. (2007). *Feminizacija učiteljskog poziva*. Beograd: Učiteljski fakultet.
- Radović, V. Ž. (2011). Savremeni polimetodizam – beskonačan spisak nastavnih metoda. *Pedagoška stvarnost*, Vol. LVII, Br. 5–6, 499–507.
- Radović, V. Ž. (2012). Monološka metoda u osnovnoškolskoj nastavi – novo didaktičko zasni- vanje. *Istraživanja u pedagogiji*, Vol. 2, No. 2, str. 28–52.
- Spasenović, V., Malinić, D. i Mirkov, S. (2007). *Oblici i sadržaji aktivnosti u nastavi matema- tike*. *Pedagogija*, Vol. LXVII, Br. 2, 218–230.
- Terhart, E. (2001). *Metode poučavanja i učenja: uvod u probleme metodičke organizacija poučavanja i učenja*. Zagreb: Educa.

Примљено 06.01.2013; прихваћено за штампу 28.06.2013.

Vera Ž. Radović
TEACHERS' ORAL PRESENTATION
FROM STUDENTS' PERSPECTIVE

Abstract

The paper presents the results of a study of the opinion of fourth- and eighth-grade primary school students (N=880) on the characteristics of teachers' oral presentation. The main goal is to take into account students' opinion in the new didactic grounding of the monologue teaching method. This implies appreciation of the proven values of applying the monologue method in teaching and its adaptation to suit the needs of modern teaching, first of all, the needs of students. In this context, we think that the perception of the monologue method from students' perspective is very significant in assessing the limitations and the possibilities of its application in current conditions. Students described the characteristics of teachers' oral presentation that they liked best and least and provided suggestions on methods of enhancing the oral presentation of teachers. Students gave the most positive assessments to oral presentations that were clear from the linguistic, logical and the didactic and methodological aspects. On the other hand, the majority of students' negative comments were related to inadequate behaviour of some teachers as speakers and to "incomprehensible oral presentation". The results show that students gave very clear and specific statements on the positive and negative characteristics of teachers' oral presentation, which, in the given didactic context, can be very indicative for the enhancement of this teaching element both for teachers and the didactic experts.

Key words: students, teaching method, teachers' oral presentation, monologue teaching method, teachers' personality.

Вера Ж. Радович
УСТНОЕ ИЗЛОЖЕНИЕ УЧИТЕЛЯ
ИЗ ПЕРСПЕКТИВЫ УЧЕНИКОВ

Резюме

В работе представлены результаты исследования мнений учеников 4-го и 8-го классов основной школы (число испытуемых 880) о характеристиках устного изложения учителей. Основной целью работы было учесть мнение учеников при повторном дидактическом обосновании монологического метода обучения. Это подразумевает принятие во внимание доказанных ценностей применения монологического метода обучения и ее адаптацию в соответствии с нуждами современного обучения, в первую очередь, с нуждами учеников. В связи с этим мы считаем, что видение монологического метода из перспективы учеников представляет большое значение при оценке ее границ и возможностей применения в современных условиях. Ученики давали характеристики устных выступлений учителей, которые им меньше всего и больше всего нравятся, и делали предложения по поводу того, как улучшить устные выступления учителей. Наиболее положительно ученики оценили устное изложение учителя, которое было ясным и из лингвистического, и из логического, и из дидактико-методического аспекта. С другой стороны, больше всего негативных комментариев учеников было связано с неадекватным поведением учителей в качестве ораторов и с „непонятым устным изложением“. Результаты указывают на очень ясные и конкретные высказывания учеников о позитивных и негативных характеристиках устного изложения учителей, которые в данном дидактическом контексте могут оказаться крайне важными для улучшения этого учебного элемента как для учителей, так и для дидактиков.

Ключевые слова: ученик, метод обучения, устное изложение учителя, монологический метод обучения, личность учителя.